

Mitra i la constel·lació d'Orió

Autor: Francesc Rodríguez i Ambel

Data de publicació: 24-09-2025

Podria representar Mitra, la constel·lació que popularment es coneix amb el nom d'Orió el caçador? En Francesc Rodríguez ho raona en aquest article.

Obrint el primer full del calendari Nova Història d'enguany, em trobo amb la imatge de la tauroctonia del Mitreu de Sant Marino.

A primer cop d'ull, s'hi veu representat un bestiari que té un vincle directe amb diferents constel·lacions: el taure, l'escorpí, la serp, el gos i diferents elements astronòmics com el firmament, el Sol i la lluna. Però el que més em crida l'atenció és la representació de Mitra, la seva posició, l'estètica de la figura amb un peu allargat i l'altre encongint i detalls d'elements com la daga, molt característics del caçador Orió.

Mitològicament, a Orió se'l relaciona amb un arc de caça o una pell de lleó, que, en aquest cas, podria estar representat per la seva capa plena d'estrelles en forma d'hemisferi celestial, que sembla representar el firmament. Però, si ens hi fixem bé, es poden observar un grup de set estrelles més grans –una al marge inferior dret, més difusa– que podrien ser les Cabrelles (les Plèiades).

Les Cabrelles, les Set Germanes (les Plèiades) no són una constel·lació, sinó un cúmul obert, fàcilment observable, ubicat al cel d'hivern damunt del Taure. L'Amades, a part de les Cabrelles, també les anomena les Escambrilles o les Cabrilles. Les Cabrelles són un asterisme ben conegut del cel hivernal, ja que compta amb un bon nombre de refranys relacionats amb l'ofici de pastor:

“No ha nascut ni naixerà qui pel maig Cabrelles veurà”.

“Cabrelles cap al tard, Pastor, tanca ton ramat”.

“Quan les Cabrelles es ponen a l'hora de sopar, el pastor a la muntanya ha de tornar”.

Moment en què aquest asterisme ja cau cap a la posta, quan es fa de nit.

El Taure (Bou roig) sembla clavar la banya a l'aixella de Mitra. Aquest fet tindria una relació estreta amb l'estrella vermella que es troba a Orió (Betelgeuse, l'aixella del caçador), coneguda tradicionalment com “la rogenca”.

Mitra observa el Sol. A la llegenda recollida per En Joan Lluís al seu llibre Els pastors i les estrelles, al poble de Sorpe, parla que el caçador manté una lluita amb el toro.

“L'estrident cant d'un gall va fer girar la vista d'Orió cap a l'indret del Sol. I va quedar tot amarat de llum, talment un mirall, pels raigs solars que l'astre rei escampava per tot el firmament. Tot fitant la mirada del ferotge caçador, el Toro restà ferit per la llum engegadora que irradiava Orió. I els tals dels ulls del Toro li quedaren rogencs per sempre més.

Aquesta és l'explicació de per què els toros i els galls quan presenten mals vents que els indignen tanquen els ulls per no veure tanta vermellor.

I des d'aquell dia la constel·lació del Taure sempre es distingeix per la seva llum rogenca”.

A l'ull del Taure s'hi troba Aldebaran (el Bou roig), una altra estrella gegant vermella, que força vegades es relaciona amb el mite que Orió li va clavar una fletxa a l'ull, però que tradicionalment he defensat amb la llegenda del pastor de la borda d'Espà del poble de Sorpe. Aquesta estrella també és anomenada Ca Llop o Guarda de les cabretes o les cabrelles, per la seva proximitat a les Plèiades.

A la representació del mitreu de Sant Marino, al coll del taure s'hi troba un gos, que podria ser una representació del gos gran del caçador, conegut com el Ca dels deiols (el gos dels déus petits).

Em mancava el cinturó o cenyidor del caçador, tot i que a la imatge es pot veure una franja vermella que destaca força i sembla separar el vestit en dues parts, fet que ens portaria a pensar que hi hauria d'haver un cinturó o corda amagat sota el vestit.

La munió de noms que fan referència a les tres estrelles del cinturó d'Orió és interessant (Alnilam, Mnintaka i Alnitak). Esdevé un apunt interessant, no només per la diversitat sinó també pels diferents significats, alguns d'ells directament vinculats al número 3.

Els Tres Reis.
Les Tres Maries.

En aquests cas, aquests dos noms fan referència a personatges bíblics que s'han cristianitzat, probablement amagant-los d'altres a fi d'esporgar-ne el deix gentilic.

Els Tres Joanets.
Els Tres Sols
Els Tersols

Aquests noms són curiosos. El qualificatiu de Joan, segons Amades, enclou el sentit primitiu de Sol. Podríem considerar els noms com a sinònims i farien referència a petits Déus, Deuols o Deiols.

Els Trius,
Les Tries.
Els Tres Gegants.
Els Trillon.

En aquest sentit, hi ha una dita que fa: “No donis l'ovella per escapada fins que els trillons no es ponguin a la vesprada”.

Segons l'Alcover-Moll, l'aplicació de la idea de "campanes" es pot explicar per l'ús de guia horària que fan de la dita constel·lació els pagesos i pastors.

Tocar els Trillons: repicar les campanes petites quan toquen l'avemaria cap al tard a les vigílies dels dies de festa.

En Joan Amades esmenta que el poble català relaciona el nom de la dita constel·lació amb el mot bordó, en el sentit de "corda gruixada de guitarra", com ho demostra el fet que els pastors del Ribagorça anomenin les altres tres estrelles menys brillants les Primes, les cordes primes de la guitarra.

El Rascllet del Patufet.

A Ceret, al Vallespir, citen En Patufet pel que nosaltres anomenem el Carreter de l'Ossa, potser pel concepte de petita, fent referència a l'estrella Alcor, que tot just es troba damunt de la segona mula del carro (Mizar) i que diferents cultures havien utilitzat per fer-ne una prova d'agudesia visual. Aquelles persones que podien distingir aquestes dues estrelles, gaudien de molt bona salut visual.

A més a més, si invertim la imatge, tot i que la figura del taure ens quedi a l'esquerra, tenim una clara similitud de la constel·lació d'Orió, amb el gos gran a la part esquerra inferior.

Per acabar, i sigui quina sigui la interpretació que es vulgui donar a aquesta representació de Mitra sobre el toro, bé és cert que, al llarg de la història, la mitologia grecoromana parla de la figura d'Orió com un gegant caçador. Però, ¿i si veritablement estiguéssim davant d'una divinitat mitraïsta que neix a l'hivern, talment com ho fa aquesta constel·lació, adorada sota la mirada atent de l'estel del pastor?

Francesc Rodríguez i Ambel

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M^a.: edició electrònica del Diccionari català-valencià-balear (DCVB) d'A. M. Alcover i F. de B. Moll; <http://dcvb.iec.cat/> Diccionari on-line (2002).

AMADES, Joan (1930): Astronomia i meteorologia populars, El Mèdol, Tarragona, 1993.

AMADES, Joan (1950): Costumari català. El curs de l'any, 2a ed. Salvat - Edicions 62, Barcelona, 1982, 5 volums.

AMADES, Joan (1968): Folklore de Catalunya. Costums, Mitologia popular, Ed. Selecta.

ARAGONÈS, Albert (2003): Notes i lectures d'astronomia popular, Comunicació presentada al Congrés "El segle XIX a les terres de cruïlla" (Santa Bàrbara, 14, 15 i 16 de novembre de 2003), en premsa.

LLUÍS, Joan: Els Pastors i les estrelles (1965), Edicions Garsineu, 1992.

MAS, Lluç i JUAN, Gaspar (2005): El nostre cel al llarg de l'any (una altra manera de fer astronomia), Edicions de la Universitat de les Illes Balears, Palma, 2005.

VECIANA RIBES, Antoni: Astronomia popular, la proposta; <https://antoniveciana.blogspot.com/2014/02/astronomia-popular-la-proposta.html>

<http://www.festes.org/arxiu/astronomiapopularpropostaveciana.pdf>